

Andrzej Czyżewski

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

**RELACJE MIĘDZY OTOCZENIEM MAKROEKONOMICZNYM
A ROLNICTWEM W OKRESIE TRANSFORMACJI GOSPODARKI
POLSKI (1990-2009)**

*RELATIONSHIP BETWEEN MACROECONOMICS ENVIRONMENT
AND AGRICULTURE IN THE PERIOD OF THE TRANSFORMATION
OF POLAND'S ECONOMY 1990-2009*

Słowa kluczowe: rolnictwo, otoczenie makroekonomiczne, polityka monetarna i fiskalna, transformacja gospodarki

Key words: agriculture, macroeconomic surrounding, monetary and fiscal policy, transformation of the economy

Synopsis. Sytuację ekonomiczną rolnictwa w dużym stopniu kształtuje jego makrootoczenie. Wyniki badań potwierdziły słuszność tezy, iż przekształcenia zachodzące w rolnictwie powinny być rozpatrywane na tle zmian otoczenia makroekonomicznego. Podkreślić tu należy znaczenie równowagi w polityce monetarnej i fiskalnej dla dostosowań rolnictwa do warunków rynkowych. Zwrócono też uwagę na fakt, iż mimo podejmowania licznych prób znalezienia bardziej skutecznych sposobów stymulowania rozwoju rolnictwa interwencjonizm rolny nadal pozostaje kluczowym mechanizmem oddziaływania.

Wstęp

Przemiany jakie zaszły w Polsce po 1989 r. zainicjowały burzliwe dostosowania w rolnictwie jak i jego bliższym oraz dalszym otoczeniu. Zakres i skala rekonstrukcji systemu gospodarowania spowodowały zwiększenie niestabilności otoczenia makroekonomicznego, a także wzajemnych relacji pomiędzy poszczególnymi działaniami gospodarki żywnościowej. Dyskusja co do wyboru ścieżki przemian zakończyła się wyborem terapii szokowej, zgodnie z logiką konstruktywnej destrukcji. Spodziewano się, iż zakres i gwałtowność przekształceń wywoła względnie krótkotrwały kryzys, po którym nastąpią szybkie procesy rozwojowe. W ten sposób odrzucono koncepcję bariery łagodnego przejścia do gospodarki rynkowej na drodze modelu gradualistycznego [Czyżewski 2005, 2006], który zakładał najpierw identyfikację dysproporcji rozwojowych, później wyrównawcze przepływy czynników wytwórczych, w końcu względnie zrównoważoną stabilizację już rynkowej gospodarki. Podejście takie pozwoliłoby uwzględnić już u zarania polskiej transformacji specyfikę sektora rolnego, wynikającą z jego immanentnych cech takich jak: niemobilność czynnika ziemi, czy niska elastyczność cenowa i dochodowa popytu, ujawniających się szczególnie w warunkach przymusu konsumpcji żywności (surowców rolnych) i tworzących obiektywnie funkcjonujące w sektorze rolnym bariery: popytową, dochodową i przemian strukturalnych. Niestety przyjęta w skali całej gospodarki terapia szokowa dochodzenia do rynku wykluczyła możliwość sektorowego podejścia do kwestii transformacji rolnictwa, a szerzej gospodarki żywnościowej w Polsce. Towarzyszyła jej dominacja w polityce gospodarczej restrykcyjnej opcji monetarnej i fiskalnej, co zaowocowało utrzymującą się przez większą część okresu transformacji gospodarki Polski aprecjacją złotówki i tworzeniem nierównowag strukturalnych w gospodarce, w szczególności w zakresie zatrudnienia, bilansu handlowego, niewykorzystywania dostępnego potencjału produkcyjnego, w tym także zasobów ziemi. Konsekwencje tego strategicznego wyboru sektor rolny-żywnościowy odczuwał przez cały okres przedakcesyjny. Sytuację zmieniło dopiero członkostwo Polski w UE, które uczyniło rolnictwo beneficjentem netto procesu integracji z UE. Poniżej, patrząc z perspektywy minionych dwudziestu lat, przypomnimy i przybliżymy w zarysie sytuację ekonomiczną w rolnictwie przed i po integracji Polski z UE, ze szczególnym podkreśleniem znaczenia zrównoważonej polityki monetarnej i fiskalnej dla sektora rolny-żywnościowego.

Okres przedakcesyjny

W pierwszych latach transformacji gospodarki Polski, w szczególności okresie 1991-1992 nastąpiło znaczne pogorszenie sytuacji ekonomicznej producentów rolnych. Powszechnym stało się gwałtowne rozwarcie nożyc cenowych i obniżenie parytetu dochodów rolniczych w stosunku do przeciętnych dochodów ogółu społeczeństwa, a także zwiększenia spożycia naturalnego, jako swoistego substytutu dochodów, które nie mogły zostać zrealizowane na rynku. Zmiany w dochodach rolników wynikały nie tyle z samego ograniczenia wolumenu produkcji rolnej i bariery popytu na produkty żywnościowe, co z kształtowania się indeksu nożyc cen, który z kolei determinowany był przede wszystkim polityką fiskalną (ograniczenia realnych wydatków budżetowych na rolnictwo) i jednostronnym importem w związku z otwarciem na zagranicę. Ujawniła się w pełni słabość zdolności przystosowawczych rolnictwa do zmian zachodzących w jego zewnętrznym otoczeniu, co zadecydowało o wystąpieniu w rolnictwie początkowo kryzysu wyrażanego spadkiem produkcji i dochodów a później stagnacji. Występująca przejściowo (w 1991 r.) deprecjacja złotówki w związku z przeszacowaniem jej kursu względem dolara, spowodowała wprawdzie okresowe wystąpienie nadwyżki w obrotach towarowych produktami rolno-żywnościowymi z zagranicą, ale było to krótkotrwałe [Czyżewski 2001, Czyżewski, Grzelak 2002].

Siła destrukcyjnych uwarunkowań (w tym również czynników agrometeorologicznych) z lat 1990-1993 zaważyła na sytuacji rolnictwa w całym okresie lat dziewięćdziesiątych. Załamanie w aspekcie cenowym, jak również nakładów na środki trwałe i obrotowe oraz w poziomie dochodów, było tak znaczne, iż późniejsze okresowe poprawy sytuacji (lata 1994-1996) nie pozwoliły uzyskać wyników z końca lat osiemdziesiątych [Czyżewski, Grzelak 2002]. Niemniej coraz większego znaczenia nabierał mechanizm rynkowy, charakteryzujący się skłonnością do deprecjonowania dochodów wypracowanych w sektorze rolnym. Przyjęta ścieżka rozwoju gospodarki, określona wyżej mianem „terapii szokowej”, spowodowała zachwianie równowag cząstkowych na poszczególnych rynkach rolnych, co uwidoczniło się w deprecjonowaniu słabszych ekonomicznie obszarów gospodarki, do których niewątpliwie zaliczało się rolnictwo. Trudną sytuację tego sektora na początku lat 90. XX w. pogłębiał upadek wiejskiej spółdzielczości i odchodzenie banków spółdzielczych od tradycyjnych klientów (gospodarstw indywidualnych). Brakło też rozwiązań legislacyjnych, które rozwijałyby procesy integracyjne w rolnictwie (dopiero od 1994 r. zaczęła funkcjonować Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, zajmująca się stymulowaniem przekształceń strukturalnych w rolnictwie i jego otoczeniu, zaś ustawa o grupach producentów rolnych weszła w życie dopiero w 2000 r.). W kolejnym okresie 1994-1996 odnotowano względną poprawę sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych. Należy jednak zauważyć, że wzrastająca w tym okresie restrykcyjność w polityce pieniężnej ograniczała wzrost dochodów rolniczych i tym samym rozwoju rolnictwa. Ze względu jednak na wysoką dynamikę PKB, która była determinowana wzrostem spożycia indywidualnego, a także dzięki korzystniejszym warunkom opłacalności produkcji rolnej, sytuacja w rolnictwie w tych latach była najkorzystniejsza w całej dekadzie lat 90. XX w. [Czyżewski, Grzelak 2003]. Widać to, gdy przyjrzeć się sytuacji ekonomiczno-produkcyjnej rolnictwa w okresie następnym 1997-2001, który zaznaczył się stopniowym pogarszaniem wyników ekonomicznych w rolnictwie. Ograniczono inwestycje, rozwierały się nożyce cen artykułów sprzedawanych i nabywanych w rolnictwie, głównie w wyniku defensywności w polityce fiskalnej (zmniejszenie deficytu wydatków, wzrost stóp procentowych) [Czyżewski, Grzelak 2004]. Z pewnym uproszczeniem można powiedzieć, że mechanizm makroekonomiczny spowodował obniżenie poziomu inflacji, kosztem pogorszenia konkurencyjności i rozwoju producentów rolnych. Tylko w latach 1997-2001 ceny towarów i usług wzrosły średnio o 56,2%, podczas gdy produktów rolnych o 29,5% [Czyżewski, Grzelak 2003]. Spowodowało to „retransfer” wartości dodanej wytworzonej w rolnictwie do gałęzi pozarolniczych. Wytworzona w rolnictwie wartość dodana w istotnym stopniu była wówczas transferowana do innych sektorów przez mechanizm cen i podatków pośrednich. Zasilenie budżetowe rolnictwa nie pozwoliło na wykreowanie efektów mnożników w sektorze rolno-żywnościowym i „odzyskanie” wartości dodanej, która wcześniej wypłynęła z tego sektora, uniemożliwiając jego rozwój. Po 1996 r. następował sukcesywny spadek dochodów rolniczych, a gospodarstwa rolne nie czerpały korzyści z dobrodziejstw wzrostu gospodarczego w takim zakresie, jak pozostałe grupy społeczne.

Analiza środków budżetowych wydatkowanych na realizację polityki rolnej Polski w latach 1997-2000 potwierdza też rezydualne traktowanie rolnictwa i sektora żywnościowego wobec pozostałych sektorów gospodarki. Wydatki na rolnictwo i gospodarkę żywnościową przedstawione przez Ministerstwo Finansów w corocznych budżetach wyraźnie spadały. W 1996 r. stanowiły 2,9, 1997 r. – 2,41, 1998 r. – 2,31, 1999 r. 2,09, i w 2000 r. – 2,21% całości wydatków budżetowych [Czyżewski 2000]. Jednocześnie w okresie tym ograniczano środki wspierające działania Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, co hamowało przeobrażenia w kierunku modernizacji polskiego rolnictwa i obszarów wiejskiego. Równocześnie podtrzymywano wysoką specjalizację wydatków budżetowych, dotyczących ludności rolniczej. Świadczył o tym fakt, iż proporcja wydatków na rolnictwo i gospodarkę żywnościową oraz KRUS w latach 1997-2000 istotnie zwiększyła się na rzecz wydatków socjalnych. W 1997 r. udział ten był 2,5-krotnie, w 1998 r. 3,2-krotnie, a w 1999 r. aż 4,1-krotnie większy od wydatków na rolnictwo, rozwój wsi i rynki rolne. Podobnie było w 2001 r. Sytuacja ta miała miejsce w warunkach wzrostu PKB, który w latach 1994-1999 osiągnął łącznie około 34,2% i zmniejszenia średniorocznej stopy inflacji [Czyżewski 2000]. W świetle przygotowań sektora rolnego do integracji z UE, decyzje dotyczące większości środków budżetowych przeznaczonych na rolnictwo, rozwój wsi i rynki rolne były całkiem niezrozumiałe, gdyż nie były w stanie przynieść korzystnych uwarunkowań dla wzrostu dochodów rolniczych, inicjacji pożądaných przemian strukturalnych, upowszechnienia procesu reprodukcji rozszerzonej w gospodarstwach rolnych oraz poprawy konkurencyjności polskich produktów rolnych na rynkach krajowych i zagranicznych [Czyżewski, Henisz-Matuszczak 2004]. Bezpośrednio przed akcesją Polski do UE rolnictwo polskie miało już za sobą okres, tzw. konstruktywnej destrukcji. Od roku 2003 notuje się wyraźne odbicie w postaci trwałego, realnego wzrostu wydatków budżetowych na sektor rolny, co zmieniło dotychczasową sytuację. Po raz pierwszy pojawiła się szansa na bezpośrednią poprawę sytuacji dochodowej krajowych producentów rolnych oraz procesów reprodukcji w ich gospodarstwach.

Znaczenie równowagi w polityce monetarnej i fiskalnej dla dostosowań rolnictwa do warunków rynkowych

Przedstawiona wyżej periodyzacja skutków dostosowań rynkowych sektora rolnego w Polsce w latach 90. ubiegłego wieku wymaga uogólniającego komentarza. Badania empiryczne wielokrotnie wykazały, iż rolnictwo jest sektorem naturalnie słabszym wobec jego bliższego i dalszego otoczenia [Czyżewski 2007]. Wiąże się to z immanentnymi cechami czynnika wytwórczego, jakim jest ziemia oraz specyfiką popytu na żywność. Wypada powtórzyć, iż jako czynnik wytwórczy ziemia jest niemobilna, przeto wyznaczenie optimum alokacji rozumiane w sensie Pareto nie może mieć miejsca. Równocześnie jednak, produkując surowce żywnościowe, zabezpiecza realizację podstawowej potrzeby społecznej jaką wywołuje przymus konsumpcji żywności, który cechuje się niską cenową dochodową elastycznością popytu. Splot tych okoliczności pozwala określić ziemię mianem osobliwego czynnika produkcji w przeciwieństwie do pracy i kapitału. Osobliwość ta powoduje, iż tempo zwrotu zainwestowanego w rolnictwie kapitału jest wielokrotnie wolniejsze niż w odniesieniu do pozostałych czynników produkcji, tj.: kapitału i pracy. Te dość naturalne okoliczności określają relacje ekonomiczne rolnictwa i jego otoczenia, przy czym to ich konsekwencją jest pojawienie się wspomnianych na wstępie barier: popytowej, dochodowej i przemian strukturalnych w rolnictwie, co należy uznać za zjawisko tyleż uniwersalne, co wymagające przeciwdziałania ze strony państwa w postaci zaadresowanej co do podmiotu i celu interwencji finansowej. Konieczna jest ona ze względu na mechanizm transferu nadwyżki ekonomicznej z rolnictwa do podmiotów ulokowanych w jego bliższym i dalszym otoczeniu. Nadwyżka ta w warunkach niedoskonałych relacji pomiędzy dostawcą a odbiorcą w strukturach rynkowych odpływa poprzez mechanizm kosztowo-cenowy i wymiany od producenta (rolnika) przez kolejne etapy łańcucha przetwórczego surowców żywnościowych aż do ostatecznego konsumenta [Czyżewski 2007]. Można przyjąć, iż w ten sposób (na skutek głównie niemobilności czynnika ziemi) odpływa ok. 20% wytworzonej nadwyżki ekonomicznej od gospodarstw rolnych do ich pozarolniczego otoczenia. Tak więc kwestia interwencji państwa w polityce rolnej zyskuje naturalną legitymację, gdyż dla zrównoważenia procesów wytwarzania żywności (w warunkach przymusu jej konsumpcji), konieczne jest uruchomienie mechanizmu „retransferu” tej nadwyżki ekonomicznej od konsumenta i podatnika do rolnika poprzez rynek i budżet, obecnie w sposób coraz mniej absorbujący rynek a bardziej budżet. Okazu-

je się, iż w wysoko rozwiniętych krajach takich jak USA, Japonia, a także UE jest to kwestia dość oczywista, co wynika z oceny faktów empirycznych, a nie deklaracji polityków. Badania długich okresów (18-letnich) w wymienionych krajach pozwalają zauważyć znamieny fakt, iż po pierwsze zjawiska koniunktury gospodarczej, oczywiste w warunkach rynkowych, nie przekładają się na sytuację dochodową rolnictwa, która w długim okresie wykazuje dodatni bądź bliski 100% parytet dochodowy względem nierolniczych gospodarstw domowych [Czyżewski, Kułyk 2010]. Jest tak głównie dzięki równolegle prowadzonej interwencji finansowej wyrażanej wskaźnikiem wsparcia producentów rolnych (PSE) lub konsumentów (CSE) oraz łącznym współczynnikiem wsparcia (AMS). Okazuje się, iż w długim okresie skutecznie niwelowane są krótkookresowe dysproporcje jakie względem rolnictwa wywołuje bieżąca polityka gospodarcza, co znajduje swoje odzwierciedlenie w niwelacji odchyłań polityki monetarnej i fiskalnej od punktu równowagi. Badania oparte o model „wahadła”, wykorzystujące dynamikę zmian stóp procentowych i deficytu budżetowego, wykazują, iż w długim okresie polityka monetarna i fiskalna wysoko rozwiniętych krajów zmierza do równowagi, kształtując względnie stały parytet siły nabywczej krajowego pieniądza [Czyżewski, Kułyk 2010]. Znacząco to, iż otoczenie makroekonomiczne rolnictwa poddawane na bieżąco wpływom koniunktury gospodarczej dążąc do równowagi, taką samą winno zapewnić rolnictwu. Widać to przez ocenę wieloletnią dochodów zatrudnionych w rolnictwie lub rolniczych gospodarstwach domowych, które zmierzają do poziomu parytetu z przeciętnym gospodarstwem domowym w danym kraju, a nawet jak w USA, czy Japonii go przekraczają. Możliwe jest to dzięki skutecznie prowadzonej interwencji finansowej tych państw, której bieżący wyraz jest jednak często kontestowany przez część polityków, ekonomistów, a także konsumentów.

Doświadczenia transformacji gospodarki Polski w okresie przedakcesyjnym, w szczególności w latach 1992-1999 wskazują na odmienną sytuację rolnictwa polskiego niż w krajach triady gospodarczej, tj. UE-15, USA i Japonii. W Polsce miały bowiem miejsce niezrównoważone wychylenia „wahadła” polityki gospodarczej, oznaczające preferencje dla polityki monetarnej w warunkach dominującej liberalnej opcji polityki gospodarczej [Czyżewski, Kułyk 2010]. Dominacja jej doprowadziła do sytuacji, w której zaczęły się ujawniać koszty transformacji gospodarki, o których wcześniej nie mówiono. Chodzi tu w szczególności o wysokie bezrobocie, w tym również ukryte na wsi, a także o brak wizji długofalowego rozwoju rolnictwa, który miałby charakter systemowy. W warunkach liberalnej polityki gospodarczej o nachyleniu monetarnym nie było to możliwe. Dominowały działania doraźne i krótkoterminowe. Trudno więc doszukać się myśli przewodniej podejmowanych wówczas decyzji, chociażby w zakresie strategii dochodzenia do parytetu dochodów rolniczych i nierolniczych, czy tylko ich stabilizacji. Doświadczenia zdecydowanej większości gospodarstw rolnych w Polsce dowodzą, iż w warunkach przedakcesyjnej polityki gospodarczej trudno było wytworzyć nadwyżkę ekonomiczną. Działo się tak dlatego, że zabrakło wystarczających warunków systemowych i instytucjonalnych, które pozwoliłyby skorygować naturalną słabość rolnictwa wobec zewnętrznych partnerów, w wyniku której nadwyżka wyprodukowana w rolnictwie wpływała do pozarolniczego otoczenia i stamtąd nie wracała [Czyżewski 2007]. Dominacja opcji liberalnej w gospodarce (wysokie stopy procentowe, malejący deficyt budżetowy, aprecjacja złotówki) doprowadziła do głębokiego pogorszenia sytuacji dochodowej producentów rolnych i zahamowania przemian strukturalnych w rolnictwie polskim w latach 90-tych ubiegłego wieku. Mechanizm rynkowy, aby przyczynić się do poprawy struktur gospodarczych w rolnictwie, wymagał regulacji i rozbudowy infrastruktury instytucjonalnej, czego zabrakło. Są przeto przesłanki by twierdzić, iż brak koniecznych dostosowań w zakresie podstawowych regulatorów ekonomicznych, zapewniających zrównoważoną przemienność dominujących opcji w polityce gospodarczej, okazał się w okresie poprzedzającym członkostwo Polski w UE przyczyną negatywnych skutków transformacji sektora rolnego w Polsce.

Sytuacja w sektorze rolnym po integracji Polski z UE 2004-2009*

Członkostwo Polski w UE zmieniło optykę postrzegania problemów rolnictwa i wsi przez budżet krajowy (rząd). Coraz bardziej wiązał on rozwój sektora rolnego i wsi ze środkami UE, zgadzając się na współfinansowanie i realizację celów WPR i programów unijnych w stopniu, który przed ak-

* Wykorzystano fragmenty opracowania pt. „Co dała integracja europejska polskiej wsi” [Czyżewski i in. 2010].

cesją do UE nie był możliwy do osiągnięcia w krajowym budżecie. Jest to bodaj najbardziej praktyczny i widoczny skutek członkostwa Polski w UE. Po akcesji do UE, Polska, w tym rolnictwo i wieś, stała się beneficjentem netto budżetu UE. Utrwaliło i zwiększyło się dodatnie saldo obrotów artykułami rolno-żywnościowymi. Niemniej pierwsze lata członkostwa Polski w UE podkreśliły asymetryczny charakter korzyści jakie doświadczyła Polska w okresie przedakcesyjnym. Istotnie zmienił się udział wydatków budżetowych na rolnictwo, rozwój wsi i rynki rolne (wraz z rybołówstwem) w relacji do ogółu wydatków budżetowych państwa. Wydatki te wzrosły zarówno w ujęciu nominalnym jak i realnym. O ile w 2004 r. wynosiły one ponad 5,7 mld zł, to w 2010 r. wyniosą 12,5 mld zł, a więc wzrosną ponad 2-krotnie. Ich udział w całkowitych wydatkach budżetowych też wyraźnie się zwiększył: z 2,89 w 2009 r. do 3,31 w 2009 r. i 4,29% w 2010 r. Warto pamiętać, iż w całym okresie lat 1997-2003 (tj. przed akcesją do UE) udział ten wynosił 2,23% [Czyżewski 2010]. To, co najbardziej widoczne pięć lat po integracji Polski z UE dotyczy poszerzenia struktur wytwórczych w sektorze rolno-żywnościowym. Utrzymuje się natomiast, wprawdzie regionalnie zróżnicowany, ale nadal wysoki poziom bezrobocia jawnego i ukrytego na obszarach wiejskich. Drugim wyróżnikiem tego okresu w odniesieniu do polskiej wsi i rolnictwa jest względna zmiana pozycji KRUS w strukturze wydatków budżetowych. Zaznaczył się wyraźny względny spadek wydatków na te cele w krajowym budżecie rolnym, wykazując od 2004 r. tendencję malejącą [Czyżewski 2010]. O ile w latach 2001-2002 były one 4-krotnie wyższe od wydatków na rolnictwo, rozwój wsi i rynki rolne, to w 2007 i 2008 r. udział ten był wyższy odpowiednio o 80,4 i 88,4%. Oznacza to, iż po przystąpieniu do UE „socjalizacja” budżetu rolnego sukcesywnie maleje, utrzymując jednak ustabilizowany poziom świadczeń KRUS. Warto podkreślić, iż redukcja środków na KRUS, skądinąd konieczna ze względu na potrzebę reformy tej instytucji, ma swoje granice i musi być ściśle skorelowana z poprawą sytuacji dochodowej gospodarstw rolnych [Czyżewski, Poczta 2007].

Podsumowanie

W konkluzji należy podkreślić, iż poprzez zrównoważoną politykę monetarną i fiskalną będącą funkcją kilku podstawowych uwarunkowań makroekonomicznych, w tym dynamiki stóp procentowych i deficytu budżetowego, możliwa jest polityka stabilnego wzrostu dochodów rolniczych w warunkach zmieniającej się koniunktury w rolnictwie [Czyżewski, Kułyk 2010]. UE prowadziła taka politykę gospodarczą osiągając w długim okresie (1991-2009) parytet dochodów rolniczych i nierolniczych w krajach tzw. „starej” Unii-15 na poziomie 100,6%. W ten sposób pojawiła się szansa na równoważenie optimów makro i mikroekonomicznego w warunkach globalizacji przepływów czynników wytwórczych w sektorze rolnym i korzystne dla unijnego rolnictwa i wsi przemiany społeczne i środowiskowe. Doświadczenia integracji z UE uczą, iż wsparcie finansowe udzielane rolnikom w Polsce z budżetu unijnego i krajowego doprowadziło do poprawy poziomu dochodów gospodarstw rolnych i obniżenia dysparytetu pomiędzy dochodami rolniczymi (w przeliczeniu na pełnozatrudnionego), a średnim wynagrodzeniem gospodarstw domowych, który w latach 2000-2002 wynosił 76,11 oraz 87,84% w latach 2006-2007 [Czyżewski, Kułyk 2010]. Względna poprawa sytuacji dochodowej rolników i mieszkańców wsi, obserwowana po przystąpieniu Polski do UE nie wywołała jak dotąd takich przemian strukturalnych, które można by uznać za przejaw wyraźnej konwergencji w kierunku struktur wysokorozwiniętych krajów UE. Niemniej zaprezentowane wyżej relacje pomiędzy otoczeniem makroekonomicznym a rolnictwem na przestrzeni okresu transformacji gospodarki polskiej – od centralnie zarządzanej do rynkowej upoważniają do końcowego wniosku [Czyżewski 2009], iż nie słabnące państwo to perspektywa, której polskie rolnictwo i wieś oczekują.

Literatura

- Czyżewski A. 2000: Środki budżetowe na realizację polityki żywnościowej Polski w latach 1996-2000. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. II, z. 4, s. 63-70.
- Czyżewski A. 2001: Makroekonomiczne determinanty polityki gospodarczej w sektorze rolno-żywnościowym w Polsce w okresie transformacji. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. III, z. 5.
- Czyżewski A. 2005: Rolnictwo w procesie reprodukcji. Różne wizje dostosowań rynkowych. [W:] *Kwestia agrarna w Polsce i na świecie* (red. B. Klepacki i in.). Wyd. SGGW, Warszawa, s. 127-132.
- Czyżewski A. 2006: Rynkowe konsekwencje ograniczonej mobilności czynników wytwórczych w rolnictwie w warunkach transformacji gospodarki w Polsce. [W:] *Kwestia agrarna w Polsce i na świecie* (red. B. Klepacki i in.). Suplement. Wyd. SGGW, Warszawa.

- Czyżewski A.** (red.) 2007: Uniwersalia polityki rolnej w gospodarce rynkowej. Ujęcie makro i mikroekonomiczne. Wyd. AE, Poznań.
- Czyżewski A.** 2009: O potrzebie koordynacji procesów globalizacji i polityki makroekonomicznej względem rolnictwa. [W:] Polska i rosyjska wieś w świetle wyzwań globalizacji (red. A. Czyżewski). KNE PAN, Warszawa.
- Czyżewski A.** 2010: Opinia o projekcie ustawy budżetowej na 2010 r. w części dotyczącej rolnictwa, rozwoju wsi, rynków rolnych oraz rybołówstwa. *Wiś Jutra*, nr 1.
- Czyżewski A., Górlach K., Wilkin J.** 2010: Co dała integracja europejska polskiej wsi. [W:] Polska wieś 2010. Raport o stanie wsi (red. J. Wilkin, I. Nurzyńska). Wyd. FDPA, Warszawa.
- Czyżewski A., Grzelak A.** 2002: Pozycja rolnictwa w okresie transformacji w kontekście wybranych uwarunkowań makroekonomicznych. [W:] Nowoczesne zarządzanie przedsiębiorstwem (red. J. Stankiewicz). Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra.
- Czyżewski A., Grzelak A.** 2003: [W:] Wpływ uwarunkowań makroekonomicznych na rozwój rolnictwa (red. A. Czyżewski). Makroekonomiczne problemy agrobiznesu w Polsce w okresie przedakcesyjnym. Wyd. AE w Poznaniu, *Zesz. Nauk. AE w Poznaniu*, Poznań.
- Czyżewski A., Grzelak A.** 2004: Makroekonomiczne wyznaczniki dostosowań rynkowych w sektorze rolnym w Polsce po 1990 roku. [W:] Problemy rolnictwa światowego (red. H. Manteuffel-Szoega). *Zesz. Nauk. SGGW*, Warszawa, t. XI, s. 52-65.
- Czyżewski A., Henisz-Matuszczak A.** 2004: Wsparcie dochodów rolniczych w UE i w Polsce w świetle wskaźników PSE i CSE. [W:] Gospodarka w obliczu eurotransformacji (red. J. Stankiewicz). Zielona Góra.
- Czyżewski A., Kułyk P.** 2010: Relacje między otoczeniem makroekonomicznym a rolnictwem w krajach wysokorozwiniętych i w Polsce w długim okresie (1991-2008). *Ekonomista*, nr 2.
- Czyżewski A., Poczta A.** 2007: Dynamika wydatków budżetowych na sektor rolno-żywnościowy w Polsce po wstąpieniu do UE. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. IX, z. 1

Summary

In the paper there was presented the role of the macroeconomics environmental in creating economic situation of agriculture. The results confirmed the thesis that transformations occurring in the farming sector to be guilty against the background of changes happening in the macroeconomic environment. It is worth to say that in spite of the fact that in many countries was undertook numerous attempts of finding more efficient methods of stimulating of the agriculture development the interventionism still has stayed as the one of key-mechanisms of the influence. The more important was the improvement of macroeconomics performance for stable path of economic growth for the assurance of transformations in the agriculture.

Adres do korespondencji:

prof. dr hab. Andrzej Czyżewski, prof. zw. UEP
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
Katedra Makroekonomii i Gospodarki Żywnościowej
al. Niepodległości 10
61-875 Poznań
tel. (61) 854 30 17
e-mail: kmigz@ue.poznan.pl